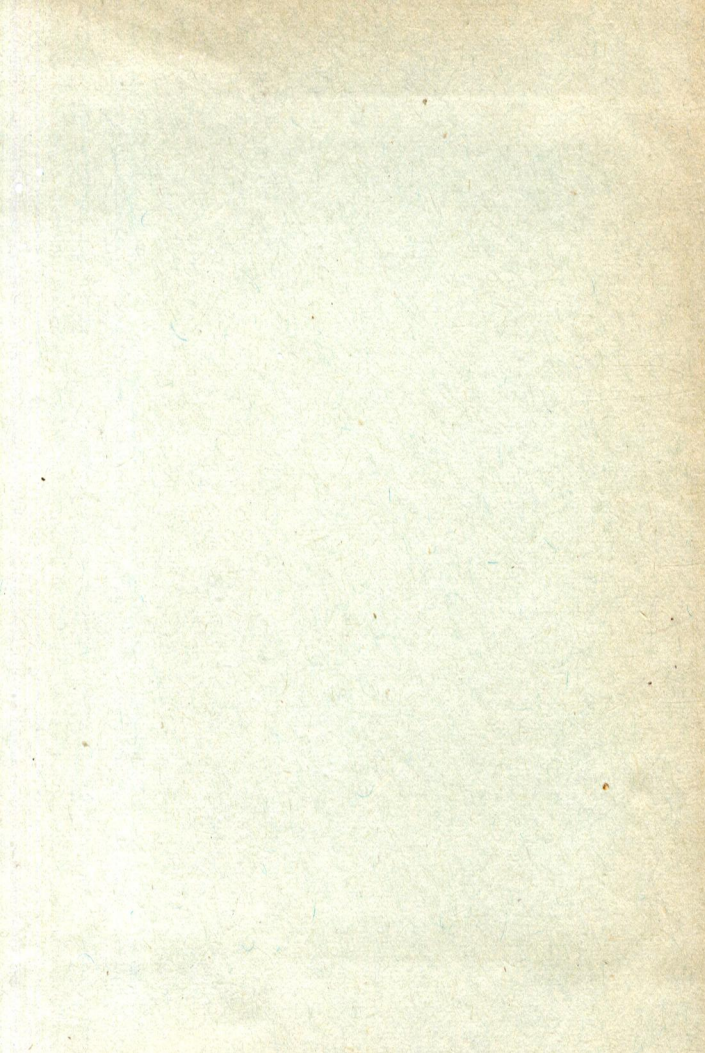
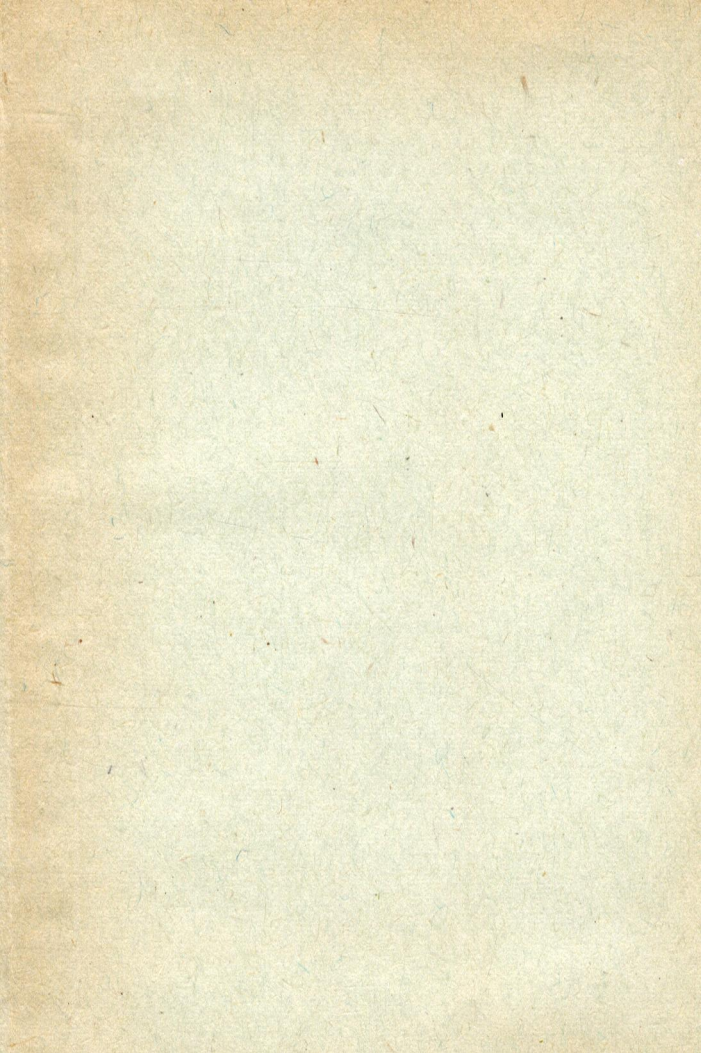
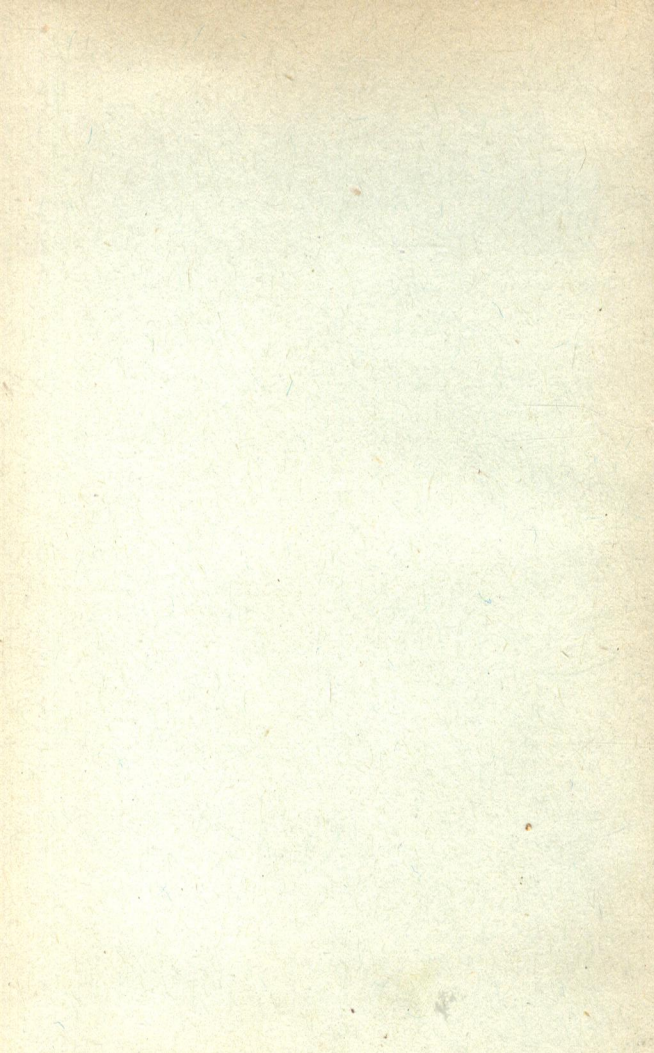

Г. Франко

Котра
вѣра лінища?

0741 12.

МІЖНАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА

..... Ч. 12.
.....

Котра віра ліпша?

Інтермедія
Жида з Русинном.

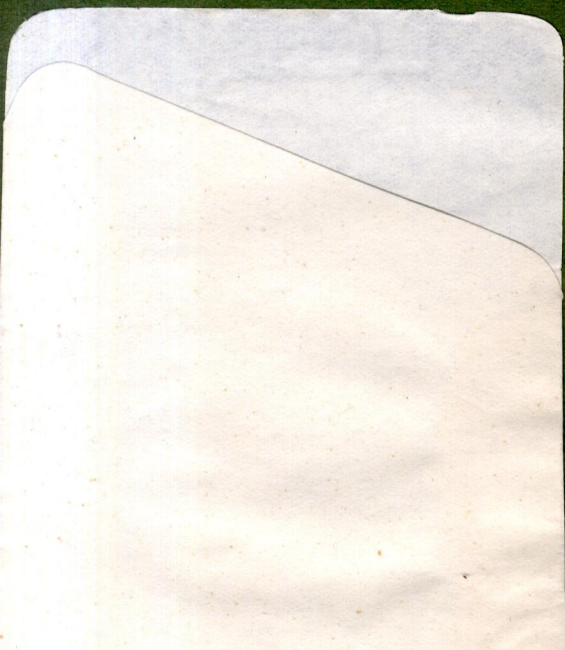
Текст і студія
Д-ра ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ 1913.

„Загальна Друкарня“, ул. Пекарська 32.

Ціна 40 с.

96

Міжнародня Бібліотека ч. 12.

Котра віра ліпша?

Інтермедія Жида з Русином.

Тексти й студія дра ІВАНА ФРАНКА.

25741

42

ЛЬВІВ 1913.

„Загальна Друкарня“, ул. Пекарська ч. 32.

09 " 16 + 4 [c] 9 " 16 - + 25 + 92.1 [c] 47.7 (09)

1/4

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И-34 264

Львівська Філія

бібліотеки АН-УРСР

1913
732

ВСТУП.

Уважаючи інтермедії важними пам'ятками нашого письменства XVII—XVIII вв розпочинаю отсею к ижечкою видане всіх доси відомих інтермедій, написаних на українській території. Видаю тут тексти інтермедій, не з т. зв. строг науовою докладністю, т. є буквами та правописом друкованих, чи рукописних оригіналів, але в транскрипції на наш новочасний правопис з реконструкцією текст в там, де того вимагає потреба і де окажется ся можливість. До кожного тексту додаю відповідні студії про тему, оброблене та авторів інтермедій, на скільки се всеможна дослідити з доступних мені жерел.

Остатні десятиліта принесли досить багато публікацій до історії українського, а також великоруського та польського театру і вияснили в значній мірі також значінє інтермедій. Остатньою і найважнйшою з тих публікацій треба вважати книгу київського професора Н. І. Петрова п. з. „Очерки изъ истории украинской литературы XVII и XVIII вѣковъ. Кіевская искусственная литература XVII—XVIII вв преимущественно драматическая“, Кіевъ 1911, (532 сторони велик і 8-ки), в якій спеціально інтермедіям присвячено досить багато місця (ст. 115, 423—452, 454—469). Тільки на основі сеї публікації та тих, що попередили її, являється можливим видане

всіх відомих доси українсько-руських та українсько-польських інтермедій з відповідним науковим апаратом. Доконані доси видання самих текстів інтермедій у публікаціях проф. Тихонравова, Петрова, Перетца, Резанова та „Кіевской Старини“ відповідають більш або менше вимогам наукової публікації, т. є. передають тексти оригіналів із množestvom помилок і без проби критичної реконструкції. Відси мабуть пішло те, що ті опубліковані доси тексти не звернули на себе уваги ширшої публіки, не зробили ся духовою власністю загалу так, як на се заслугоують своєю безперечною літературною вартістю.

Метою своєї публікації кладу поповнити сей брак і на основі дотеперішніх публікацій дати широкий українській публіці те, чого доси не дано їй.

Усі дотеперішні дослідники історії українського театру згоджують ся на те, що його початків треба шукати в розвою польського театру, який своєю чергою йшов за слідами середньовікового театру в західній Європі. Не завадить тут подати ті свідоцтва про існуванє театральних вистав у Польщі, які ще 1841 р. зібрав Казимир Владислав Войціцький у своїй книжці „Teatr starożytny w Polsce“, і які пізнійшими дослідниками не багато були доповнені. Найстарший слід театральної вистави в Польщі сягає року 1194, смерти короля Казимира Справедливого, коли перед панамі, зібраними на його похорон, виставлено діяльог для потіхи зібраних по смерті короля. Коло р 1200 чути вже про часті театральні вистави в Польщі, що відбувають ся по костелах при участі духовних; папа Іннокентій III. уважав потрібним заборонити такі вистави. В р. 1296 виставлено в публичнім театрі в присутности короля Перемислава драму зі спі-

вами, в якій представлено вбійство королевої Людгарди, dokonane тим самим королем. У р. 1420, за часів короля Ягайла, спеціальною ухвалою синоду заборонено духовним ходити на театральні вистави. В р. 1513 відіграно релігійну драму про смерть Івана Хрестителя. В р. 1516, за короля Жигмонта I, існує вже в Кракові двірський театр, на яким виставляють латинську драму „Ulyssis prudentia in adversis“ у присутності короля та його жінки. В р. 1522 на тім-же театрі виставлено латинську драму „Judicium Paradis de romo augeo“, в якій виступали в мужеських і жіночих ролях паничі з найзнатнійших родин у присутності короля, королевої Бони та численного двора. Автором драми був Поляк Станіслав із Ловіча. З р. 1533 заховала ся відомість про виставу т. зв. Домініканського діяльога про жите, смерть та воскресенє Спасителя. Вистава тревала чотири дни і в ній виступало 108 осіб. У р. 1545 появила ся друком драма Миколи Рея „Żywot Józefa“ в 12 актах. У р. 1550 була видана трагедія Себастьяна з Ленчиці п. з. „Sofrona“, в якій виступали між іншими чарівниці. Про вистави діяльогів на релігійні теми Віта Корчевского¹⁾ в різних театрах лишила ся звістка з р. 1553. Драма Яна Кохановського „Odrzawa posłów greckich“ була виставлена в Уяздові коло Вагшави д. 12. січня 1578 р. з нагоди шлюбу Яна Замойского. В р. 1587 виставлено з нагоди весіля короля Жигмонта III. комедію Немоєвского п. з. „Labirynt“. У р. 1604 представлено в різних театрах 4-актовий твір Юр-

¹⁾ Ті діяльоги, друковані в р. 1580 у Кракові не в повнім тексті, але зі значними скороченнями, передрукував Войціцкий у своїй книжці (op. cit. I, ст. 159—183). Оба вони віршовані і звернені проти релігійних новостий, що йшли з Німеччини до Польщі під впливом реформації.

ковського „Trajedyja o polskim Scylurusie“ ¹⁾. В р. 1618 появил ся „Dyjalog o śmierci Katarzyny, księżnej Koreckiej“ Петра Горчина в трьох сценах із хорами ²⁾. В р. 1615 появил ся невідомо де „Dyjalog o obronie Ukrainy“ Войцеха Кіцко-го. Ті два драматичні твори ведуть нас виразно на українську територію. Не зазначив Войціцький іще одної драми з того самого часу, а власне „Tradaedia albo wizerunek śmierci przeświętego Jana Chrzcziciela, Przestańca Bożego, na pięć aktów rozdzielony. Przydane są y Intermedia dwoie. Napisany przez Jakoba Gawathowica Leopolię, nauk wyzwolonych y philosophięy bakałarza, odprawowany w Kamionce na iarmark przypadaiący na dzień tegoż Jana świętego Chrzcziciela roku Pań. 1619. Drukowany na przedmieściu Jaworowskiem u ś. Mikołaja“. Ся книжечка, якої одинокий доси відомий примірник заховав ся в бібліотеці пок. польського письменника Ігнатія Крашевського, важна для нас не тільки докладною датою видання та вельми цінною вказівкою на те, що театральні вистави в тих часах відбували ся також по малих місточках у часі ярмарків, і то власне

¹⁾ Ся трагедія, якої зміст подає Войціцький (ор. cit. I. ст. 189—192), а виписки з неї на ст. 241—270, представляє внутрішні відносини тодішньої Польщі. і так само, як пізнійша трагедія Гаваттовича, має дві інтермедії, писані по польськи.

²⁾ Виписки з сего твору надрукував Войціцький у своїй книжці (ор. cit. I, ст. 271—280). Із закінчення сего твору подаю тут для проби остатню строфу хорового співу:

Zniknęłaś nam do nieba
W ten czas najwięcej, gdy cię było trzeba.
Książęcy domie i wszyscy pokrewni,
Żaź was dziś nie rozrzewni
Śmierć księżny? Wory włóźcie
Na głowy, smutnie płakać mi pomożcie!

Незвичайна ознака жалоби — плакати з мішком вложенем на голову.

на території нашого краю, але ще більше тим, що обі інтермедії написані руською мовою. Під р. 1619 Войціцький нотує першу виставу трагедії „Genesius“ у єзуїтській школі в Познані. Друга вистава шкільної драми п. з „Wizerunek obrony królestwa polskiego“ зазначена в театрі колегії в Люблині під р. 1632.

Дуже важну вказівку на представлюване веселих драматичних жартів по дворах польської шляхти ще в XVI. в. подає польський поет Морштин у своїй сатиричній поемі „Światowa Roskosz z ochmistrem swoim y ze dwunastą służebnych swoich“, що вийшла другим виданем у р. 1630. Читаємо в ній між иншим:

Pankracy iz Czechackiem jakoś też tam weszli,
Dwaj [się] niepospolici szpaczkażowie zeszli;
Ale przecie nie stoją obadwa za jaje,
Jeśli im wymyślnego Walka niedostaje.

Ті рядки поясняє Войціцький так, що в XVI. в. по шляхетських дворах виставлювано імпровізовані розмови двох жартунів Панкрація та Чехачка; сей другий очевидно мусів бути гумористичною фігурою мандрованого Чеха. Оба вони розпочинають суперечку ізза чого-будь; їх суперечку властивим собі способом полагоджує „wymyślny Walek“, перебраний селянин, висміюючи та прогоняючи обох. Перша докладна дата такої комічної гри, се вистава комедії Петра Барики „Z chłopa król“, що відбула ся в дворі шляхтича Серадзкого в р. 1637. Сатирично-гумористичного змісту мусів бути також діяльог „Szkolna mizeryja“, що появив ся друком у р. 1633. Поминаючи інші драматичні твори, трагедії та опери, виставлювані в Польщі в першій половині XVII. в., зазначу ще тільки збірку діяльогів п. з. „Bachanalia“, що мала бути видана

в р. 1640, але не дійшла до нас, діяльог учеників „O Bachusie“, виставлений у Варшаві 1644 р., та твір „Komedyja Sołtysa z klecha“, який виставляли мандровані театри в р. 146. До першої половини XVII. в. належить також комедія „Dziewosłęb dworski mięsopustny ucieszny“, виставлена в шляхотським дворі з нагоди заручин „dziewki szlacheckiej“ у р. 1637.

Що сей реєстр друкованих гумористичних творів у роді інтермедій із першої половини XVII. віку можна ще доповнити, доказує неповний старий друк одного такого твору, який я набув недавно в одній львівській антикварнії. Се 4 картки малоло 4-то, друковані готицьким письмом і заховані не дуже добре, на яких міститься віршований твір п. з. „Albertus z woyny. Teraz znowu Wydrukowany. Roku Pańskiego 1614“, без означення місця друку ані назви друкаря. Текст самого твору починаєть ся зараз на обороті титулової картки, де містив ся з разу ще раз титул, пізнійше значно обрізаний так, що з нього лишили ся лиш долішні останки букв, а під ним: Rozmawiaią. Xiądz, Albertus, Woynas. На картках, які дійшли до мене, пагінація заховала ся тільки в низу початку другої картки, де маємо сігнатуру A 2. В низу кожної сторони під кінцем остатнього рядка покладено кустоди, що заховали ся на ст. 2, 4 й 8, а на верха кожної сторони над віршами йде жива пагінація, а власне recto стор. 3 титул: Albertus z Woyny, a verso ст. 4 Albertus, recto ст. 5 z Woyny. verso ст. 6 Albertus, ст. 7 титулик відрізаний, а ст. 8 Albertus. Усіх рядків захованих у брошурі: 24+28+28, із тих 2 нечиткі наслідком заліплення, ст. 5 р. 20, решта нечитка через витліне паперу або заклеєне, ст. 6 р. 20, решта ушкоджена, ст. 7 р. 28, із них остатні 5 троха ушкоджені і ст. 8

р. 28 так само в початках кількох долішніх рядків ушкоджені. Для проби тексту подаю тут передрук перших двох сторінок, ділячи для вигоди друку кожний довгий рядок на дві половини.

X i a d z.

Wiesz to Bog, co się teraz
z mym Albertem dzieie.
Rad bym, by mi kto dodał,
ieśli żyw, nadzieie.
Dziwna rzecz, że nie słyhać
o niem po wyprawie;
Lecz nie dziw, bo mu, tuszę,
nie schodzi na strawie.
Ja prostak dać tak wiele;
iedno to mię cieszy,
Że we Włoszech po wojnie, —
aczy¹⁾ się pospieszy.
W bitwie, wiem, że nie zginął,
wźdyć ma to z baczenia²⁾,
Że nie będzie przyczyną
sobie do zginienia.
Wszakem go napominał,
aby się strzegł zwady;
Sobie winien, ieśli w czym
pochybił mey rady.
By się trafiło spytać
oń³⁾ człeka iakiego!
Widać ci ondzie⁴⁾ kogoś,
zda mi się iezdneho.
By zaś nie iaki żołnierz!
Wstąpię tu do szkoły;

¹⁾ Пор. руське а чей.

²⁾ В друку: z to.

³⁾ Зам. о niego.

⁴⁾ Пор. руське онде.

Puer, zamknąwszy schoway
 klucze do stodoły!
 A przynieś okulary!
 Alboć kto z tej strony?
 Bo nie drogą, lecz ku mnie
 iedzie przez zagony.
 Własnyć ktoś, iak Albertus,
 by nie bez giermaka,
 Bo nie znaczą sukienki
 takie kiesę żaka ¹⁾.
 Ale mi się ktoś pilno
 przypatruie... Czyli
 Nie Albertus? Bo się człek
 na człeku omyli.
 Potrwm, aż się wprzod wyrwie
 do mnie z iakiem słowem,
 Zaraz go ia po głosie
 poznam tenorowem.
 Już ci się do czapki ma. ²⁾

Albertus.

Ehey, Ksz: Prałacie!
 W[asz] M[ości] moja służba!
 Jakoż się tu macie?

Xiądz.

Witay, miły Alberte!
 Ni ch Bog pochwalony
 Będzie wiecznie, żeś zdrowo
 przybył do swej strony!
 Ale coż mi za służbę
 iakaś przypominasz?

¹⁾ Знач.: такі сукні занадто дорогі для звичайного студента.

²⁾ Знач.: Здіймає шапку.

Czy się nowej wyprawy
od nas zaś domnimasz?

Albertus.

Nie rozumiecie? Jam was
po dworsku przywitał,
W owym zaś drugim słowie
na zdrowie n się pytał.

Xiądz.

A Pan Bog gdzie, Alberte?

Albertus.

Ktoż wie, że nie w niebie?

Xiądz.

Ba, wiem ci, lecz ia insze
chcę wiedzieć od ciebie:
Jeśli w dworzach dla służby
Boga zapomnieli?
Ale o tym plac inny
mówić będziemy mieli.
Odwiedź teraz z tą konia,
bo tu napługawi;
Miey go w szkole, aż mu się
staienka naprawi.
A on że to ¹⁾, com ci go
był kupił w Krakowie?
Bo to wszystko, widzę, ma,
co y on na głowie.

Albertus.

Wzdyc nie taką on sierść miał,
bo był z ciemna wrony.

¹⁾ Знач. А чи се той сам?

Ten zaś iasno cisawy,
ktemu przezogony.¹⁾

X i ą d z.

A ogon kędy podział?
Czy się tak urodził?

A l b e r t u s.

W Przemyślu go to dworak
ieden w niem uszkodził.
Jadę w miasto, ten isty²⁾
stał poblizu drogi
W iedwabiu, a w szafian
świeży obszył nogi.
Opluśnie go ten marcha³⁾,
a ieszcze do tego
Błotnym ogonem przetnie
przez gębę samego.
Ten do szable, y mniemam,
że mi grzbiet obłoży.
Nuż ia konia zaciąwszy
uciekł między wozy!
Nie obglądam się, iadę
chyłkiem do gospody,
Rad-em, iż-em nie popadł
przez tę marchę szkody.
Aż nierychło obaczę,
a koń nie ma chwosta!
Pomyślę, że go winna
nie minęła chłosta.
Nie mogłem go iuż naleść
pilno się staraiąc,

¹⁾ В друку розділено: przez ogony, але повинно бути одно слово, пор. руське: безхвостий.

²⁾ Пор. лат. iste.

³⁾ Пор. гуцульське: марга, маржина — скотина.

W ręku zaś dwa szelągi
od sitarza mając.

X i ą d z.

Słusznie go to potkało,
kiedy tak zuchwały.
Chwała Bogu, że ty grzbiet
z tey miary masz cały.

Се вистарчить як проба старопольського гумору та язика, що декуди, як бачимо, нагадує руські форми. Зі змісту видно, що подія сеї веселої гри відбувається на території т. зв. Малої Польщі, теперішньої західньої Галичини, а пригода з Альбертовим конем трафила ся на руській території в Перемишлі.

Як бачимо з титулу сеї брошури, се вже не перше виданє сего твору; перше вийшло в Кракові ще 1596 р. Згадка про війну з Волощиною, хоч може відносити ся й до XVII в., вказує радше на часи від II-гої половини XV до половини XVI в.

Властивих інтермедій у польських драмах не багато. В книжці Войціцького зазначено інтермедії ось при яких штуках: „Trajedyja o polskim Scylurusie“ з р. 1604 дві інтермедії (т. I, ст. 330); „O chwalebne męczeństwie św. Stanisława“ з р. 1638 чотири інтермедії (т. II, ст. 32); „Sumaryusz historyey o św. Cecylię“ з р. 1637 чотири інтермедії (т. II, ст. 67—70); „Chozroes“ 1650 р. дві інтермедії (т. II, ст. 211); „Pogrzeb żywego piąstwa albo Zeno konstantinopolski cesarz“ з р. 1669 дві інтермедії (т. II, ст. 223); „Żywot św. Katarzyny“ з р. 1656 одна інтермедія (т. II, ст. 250); „Brama Grzymała“ з р. 1696 чотири інтермедії (т. II, ст. 250—259). Кілько було діяльогів у збірці „Bachanalie“, виданій у р. 1640, не по-

дає одинокий письменник, який мав її в руках, Юшинський, а Войціцький наводить тільки виємок із діялього „Guślarze“, в яким представлено ворожку, що заклинанем лічить недугу селянського хлопця Фрончка (т. II, ст. 20—21). Ось те заклинане:

Szczęśliwa ta matka była,
Co tego Fronczka rodziła.
Poszedł ci miły Krzysztofor
Wziawszy siekierę i topor;
Napotkała go osoba
I pytała się w te słowa:
„Dokąd idziesz Krzysztoforze,
A cóż ci po tym toporze?“
„A to idę ja do Fronczka,
Którego trapi gorączka.
Ratuj go ze wszyskiej mocy,
Aż zaraz z niego wskoczy!
Niech to bolenie
Wpadnie w golenie,
Z golenia w piętę, —
Daj to, Panie święty!
A jeżeli urok,
Niechaj wypadnie za rok!
A jeżeli gościec,
Niech uleci w paznokieć,
A z paznokcia w ziemię
Na trzy sążenie!
W imię Ojca i syna i ducha świętego
Niech nie trapi wszystko złe Frączka
[chorego.]

Більша часть тих інтермедій не дійшла до нас і доси між Поляками не знайшов ся дослідник, що з брав би й видав у однім корцусі та відповідно до вимогів науки всі ті польські діяльोगи й інтермедії, які ще доховали ся до на-

шого часу. Крім старих друків, яких величезна сила нагромаджена в різних бібліотеках, не одно знайдесть ся також у рукописах. І так у бібліотеці Оссолінських у Львові міститься „Intermedyum bogatego wieśniaka“ з XVII віку в рукописі 691, к. 236—240, а дві інтермедії „Choryu rianu“ та „Oszust“ у рукописі 1125.

У XVIII-ий вік веде нас ось яка відомість про знахідку І. Крашевського, яку подаю тут із наведеної книжки Войціцького (т. I, ст. 80—82). Між бібліографічними рідкостями бібліотеки Крашевського містив ся також діяльог на Воскресеніє Христово, в якого склад входила також інтермедія „Bajki kozackie z Kostyrem i żołnierzem“, писана по части польською, а по части (певно в ролі козака) руською мовою. До тексту діяльога додано також інформацію, як мали виглядати особи, що виступали в інтермедії. Ся інформація написана також руською мовою, хоч і латинськими буквами; подаю її тут у транскрипції на руські букви. Ось опис, як повинен виглядати Жид. „Коробку носить за плечима з крамом. Крам такий: одна онучка чорная, а другая зеленая. Шматків кожушаних або якогож кольвек футра повязаних, і дві купки піску, і шматок лисиці, зо три шматки сукняние червоние і иншіє, бардаки (?), люлька, цибух, пушка з табакою, тютюну шматок, коріня якікольвек нарзати шматками, посушити, і то чоогокольвек на нитку повішати місто ожного коріня. Той крам весь будеть в коробці. На себе треба барміт (?) і сукні жидовскіє і посох (палицю) в руках.

„Козак — веліть зробити булаву соломаную великую, хустами обшити і очорнити, і ріг за поясом. На себе надіват кожух або щокольвек.

„Дудці треба бороду остриженую з великими вусами, і дуду, а сукню якуюколькок“.

„Костирі треба великий шабалтас, а кости хоч деревенніє великіє, і сермягу якуюколькок“.

Очевидно занятєм костирі була гра в кости, а занятєм дудки гра на дудах.

На закінчене сего вступу подаю реєстр тих руських інтермедій, які дійшли до нас і які будуть опубліковані в дальших томиках отсего видання. Їх титули подаю такі, які відповідають їх змістови, бо оригінальні друки звичайно або не дають жадних титулів, або дають тільки загальні: інтермедія перша, друга і т. д.

1. 1619. Продав кота в мішку. Перша інтермедія Гаваттовича, текст опубліковано у перше в трагедії того-ж автора 1619 р., потім у „Кіевской Старинѣ“ 1883 за грудень, ст. 652—5, потім поправнійше в книзі „Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство“, Львів 1899, т. I. ст. 174—179.

2. Найліпший сон. Друга інтермедія Гаваттовича, опублікована в тих самих виданнях, що й перша, у останнє Розвідки Драгоманова, т. I, ст. 180—184).

3. 1663. Татарин Німця зловив, інтермедія з польської драми Władysław Jagiełło (рукоп. XVII. в. петербурської Публичної бібліотеки. Разноязычныя. Θ. XIV, II. 10, к. 325), друк. В. Н. Перетцъ, ор. cit. ст. 40—43. Німець говорить ломаним польським, а Татарин ломаним українським язиком.

4. Котра віра ліпша? Інтермедія захована в рукописі Народного Дому у Львові, з XVII. в. ч. 164, к. 8, п. 3. „Интермедиумъ жидъ из Русиномъ“ і опублікована мною в т. XVIII. „Збірника харківсь ого історико-філільогічного товариства“, виданого в пошану проф.

М. Сумцова в Харкові 1908 р. п. з. Ів. Франко, Інтермедія Еврея з Русином. Тому, що се видане подає текст інтермедії та мою розвідку до неї з дуже многими помилками, я вважаю потрібним передрукувати її тут поправлену та доповнену як першу в серії мого видання інтермедій.

5. Танець смерти. Дійшла до нас у рукописі збірки Петрушевича ч. 102, (XVIII. в.), тепер у бібліотеці Народного Дому, опублікована проф. В. Перетцом у статі „Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра“, XI—XII у публікації „Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ“ 1909, т. XIV, кн. I, ст. 129—148.

6. У костелі перед виставою духовної драми. Текст неповний заховав ся в рукописній польській драмі з кінця XVII. в. п. з. „Comunia duchowna śś. Borysa i Hleba na akt dana i rzez młódź Collegium Połockiego Societatis Jesu“. Друкована в „Кіевской Старинѣ“ 1894, т. XLVI., ст. 33—36.

7. Украдена кобила — гумористичні сцени, що входять у склад тої самої драми, хоч творять окрему цілість. Друковано там-же, ст. 37—43.

8. 1736. Астроном між простаками, інтермедія в драмі Митрофана Довгалецького „Комическое дѣйствіе на Рождество Христово“, виставлений у р. 1736, друкована в додатку до „Кіевской Старини“ за грудень 1882 р. Сама драма надрукована в публікації В. И. Рѣзановъ, Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйствія XVII—XVIII вв. Нѣжинъ 1907, ст. 169—182.

9. Дивний сон, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

10. Козак, Лях і Москаль, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

11. Ярмарок, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

12. Украдена кобила, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

13. 1737 Литвин у тенетах, інтермедія до драми М. Довгалецького п. з. „Властотворный образъ челоуѣколюбія Божія“ (пасхальна драма), надрукована там-же. Драма надрукована в виступі названій публікації Рѣзанова ст. 183—206.

14. Чорт, Жид і Циган, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

15. На торзї, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

16. Дяки-пиворізи, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

17. Лях хлопів продає, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

18. 1742. Сон Цигана, інтермедія до драми „Стефанотокось“, виставленої в р. 1742 в Новгороді, друкована в журналі Н. Тихонравова „Лѣтописи русской литературы и древности“, т. II. Москва 1859, ст. 38—40. Сама драма надрукована у Рѣзанова, ор. cit. 233—390, а на ст. 291—300 досить нечисленні варіанти до інтермедій.

19. Лік на голод, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же ст. 40—42

20. Як Грек коня купував, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же.

21. Смерть і вояк, інтермедія до тої самої драми, друкована там-же ст. 78—80.

1744. Відомо, що до драми М. Козачинського „Благоутробіє Марка Аврелія“, виставленої в Києві 1744 р., належали також 4 інтермедії, які на жаль не дійшли до нас. (Н. И. Петровъ, Очер-

ки изъ исторіи української літератури XVII и XVIII вѣковъ. Київъ 1911, ст. 357)

22. 1746. З а к р у т к а, інтермедія до драми Георгія Кониського п. з. „Воскресеніє мертвыхъ“, ви- ставленої в р. 1746, друкована в журналі „Древ- няя и Новая Россія“ 1878, ст. 251—2.

23. Ж и д - у т і к а ч, інтермедія до тої самої драми, опублікована там-же, ст. 252—3.

24. Л і к на голод, інтермедія до тої са- мої драми, опублікована там-же ст. 253—4.

25. Л я х у б і й ц я д я к а, інтермедія до тої самої драми, опублікована там-же, ст. 254—5.

26. Б р а т у т о п л е н о г о Л я х а, інтерлю- дія до тої самої драми, опублікована там-же, ст. 255—6.

27. 1771. І н т е р м е д і я на Р і з д в о, з руко- пису Івана Даниловича, дяка гушинського, писаного в р. 1771, друк В. Н. Перетць, Къ исторіи поль- ского и русскаго театра I—XII. С. Петербургъ 1905. ст. 13—14.

28. 1789. С п о в і д ь, сцени Некрашевича, писані 1789 р., друковані там-же, ст. 159—163.

29. 1790 Я р м а р о к, сцена Некрашевича, напи- сана р. 1790, надрукував В. П е р е т ц, Изъ исто- ріи розвитку русскої поезіи XVIII. в. II, Прило- женія, ст. 157—8.

30. А д а м і в г р і х, із рукопису Григорія Раславського (Київської Духовної Академії т. 422, з половини XVIII. в.), друк. В. Н. Перетць, ор. cit. ст. 19—21.

31. С у п л і к а а б о з а м и с е л на по па, друк. Київская Старина 1885, кн. 3, ст. 543—550; В. Н. П е р е т ц ь, ор. cit. ст. 80—95.

Котра віра ліпша?

Інтермедіями в давнім середньовіковім театрі називали ся коротенькі сценки, якими переплітано поважну релігійну драму, аби глядачам дати можливість відітхнути свободнійше, розвеселити ся. Темою таких інтермедій служили звичайно або духовні притчі, або ще частійше світські анекдоти, комічні сцени, мандровані оповідання та сатиричні концепти. Автори інтермедій не гордували нічим, не садили ся на стиль, але найраднійше підхоплювали з уст люду наймаснійші дотепи, найплястичнійші жести, аби ліпше забавити та розсмішити своїх слухачів.

І у нас на Україні з занесенєм на наш ґрунт духовної драми, власне інтермедія зробила ся незвичайно популярною. Український гумор мав добру славу в Польщі вже в XVI в., і овіяні ним типи козаків, бурлаків, Жидів, Литвинів, Циганів, мужиків бували предметом потіхи в польських літературних творах. Що правда, польських інтермедій із XVI в. лишило ся нам не багато, тай із тих, що лишили ся, не всі ще опубліковані. Та все таки по тим, які знаємо, а також по далеко багатшій літературі фацецій та жартів можна прослідити проблиски українського гумору та української традиції в старопольській літературі. Часто в них трапляють ся уступи й цілі сцени писані українською мовою, а 1619 р. появили ся відомі нзйстарші українські інтермедії, написані Яковом Гаватом, Поляком вір-

менського походження, і вставлені в його трагедію про Івана Хрестителя.

В половині XVII в. з заснованем висшої школи в Києві та школа робить ся також центром літературної творчости, в якій визначну роль грає т. зв. шкільна, релігійна драма і невідлучні від неї інтермедії. На жаль у XVIII в. тільки виємково друкують драми, а інтермедій не друкують зовсім, вважаючи їх чимось занадто вже низьким і вульгарним. Більше число дохованих до нас інтермедій (Митрофана Довгалевського, Георгія Кониського та інших) походить із XVIII в. Та не треба думати, що Київ із його Академією був самотнім місцем на Україні, де плекано шкільну драму з інтермедіями. Її плекали і нею любовували ся скрізь, де тільки були в нас школи трохи висшого типу. Маємо виразні свідчення, що театральні вистави духовних діяльностей відбували ся у Львові р. 1631 під проводом учителя при ставропігійській школі Волковича, який і надрукував тоді-ж свій діяльог у двох виданнях, а при одному зазначив навіть імена тих учеників, що виступали в ролях. Маємо досить великий ряд школярських „ораций“, із якими школярі ходили по домах у часі свят (Різдва та Великодня), випрошуючи милостині; ті орації часто переходять у діяльог, творять більші вірші, серед яких, мов між актами драми, „виходить інтермедія“, очевидно, як добре знайома школярська гра. Ще й доси наш народ називає всяку смішну, галасливу житєву сцену „термедією“, найкрасший доказ, що ті гри не були виключним привілеєм міст, але разом із школярами в їх святочних та в каційних мандрівках розходили ся по місточках і селах, скрізь збуджуючи сміх і зацікавлене.

До таких інтермедій, що заховали ся при

духовних драмах, належить і отся інтермедія „Жида з Русином“, знайдена мною в рукописі Народного Дому у Львові, ч. 164, і доси невідома; тому й подаю її тут у повнім тексті, модернізуючи правопис та подаючи в гранчастих скобках свої доповнення до тексту, який у тій копії заховав ся не скрізь у повній чистоті.

Інтермедіум Жид із Русином.

Жид наперед вийдець, а будеть міти в руках тхорика.

Русин.

Стуй, Жиде, не втікай! Далеко-с то бував?

Жид.

Тут на селі, пане сусіде, десцо-м собі тор-
[гував.

Русин.

Щож-ес собі по селах торгував такого?

Жид.

От [троха] воскобоін та тхориків немного.

Русин.

То я-ж тобі буду товариш у дорогу.

Жид.

Гаразд, пане сусіде! Й але, хвала Богу!

Русин.

Тільки-ж не знаю, [Жиде, як підеш зо мною,]
Ци годить ся нам бути в товаристві з тобою?

Жид.

Як? Цому, добер год на тебе, для цого?
А сцоз то [тут] немозне, ти гою, такого?

Русин.

Бо ти Жид, а я Русин, Бога в Тройци визнаю,
А ти нехрист; в кого віриш, згола я не знаю.

Жид.

Сказав бим я, гою, [свою віру] тобі,
Та пильная дорога моєї особі.

Русин.

Ну, єдно розмовляймо, будем у час собі.

Жид.

Ми, добер год на тебе, віруєм у Бога живого
І справуєм ся ведлуг приказаня його,
Которий то нас так у опіці мів,
Зе през сорок літ нас на пусци манною
[кормив.

Русин.

То за тоє-ж то ви, Жиди, Бога на хресті
[розпяли,
Такую-сте йому почесть за ласку оддали?

Жид.

Сцо ти, лихий год на тебе, говорис, гою?
Не дерзав би єс языка в покою?
Хто Бога маєт розпинати?

Бог єст в небі безплотний і руками непо-
[нятий!

Прадіди насї Христа розпинали, то-м узнав,
За такий проступок, зе ся сином бозим на-
[зивав.

Русин.

Як-же ти не віриш, же би то син божий був,
[Жиде?]

Жид.

Не знаю того, але знаю, зе Мессія прийде.

Русин.

Але то юж Месія назначений приходив,
Котрий люд свій з неволі вічної висвободив.
Як вас тогди, Жиди, страх не зняв?

Жид.

Як? цому? для цого?
Сцо то ти мовис такого?

Русин.

Бо ся тогди предивниє знаки ставали,
Світ [сонця] ся мінів, [мертві з гробів уста-
[вали].

Земля трясла ся, каміня ся розпадало,
Все створіне божое на жаль бозкий ся змі-
[няло]

Жид.

Добер год на тебе, Русине! Я того не знаю,
Але як ти свою віру, так я свою вихваляю.

Русин.

Що-ж у вас за віра? Де ваш піст, де свята?

Жид.

На сцо ти ся випитуєс, для якого ката?
Коли-б я тобі поцав свої свята виліцати,¹⁾

¹⁾ Пор. польське: *wyliczać*, вичисляти.

Могло би в твоїй бороді й волоска не стати.
Тільки ведлуг єдного звицаю...

Русин.

Та дей, дей! На тобі, на перед позволяю.

Жид.

[Коли так, то н]уз, поцекай,
А ти мене, Русине, не шахрай!
Отоз то в насих Зидов
Свята ідуть рядом:
Персий Пейсех, другий Пурим,
Коли буваєт Гамана гоним;
Єсце Росхевдиє, так тез і Трубки —
Коли бис не попустив як коза бубки!
А сце на коздий тиздень Сабати.

Русин.

Ци вже всі, ци ще будеш, Жиде, вилічати?

Жид.

Не могу, добер год на тебе, без Талмутов
[нагадати.
Пойду на цас, з Талмутов собі оглязу,
І зараз вернувси ся тобі розказу.

Русин.

Ой стуй-же, Жиде, от я свої тобі розкажу!

Жид.

Обицайне, добер год на тебе, покорне тя
[просу.

Русин.

Отож-то тобі, Жиде, на память вношу.
(І за кождим разом Жида потрясет¹⁾).

¹⁾ Властиво вириває волос із бороди.

Рождество Христово, Богоявління,
 Василя Великого і Стрітіння,
 Сорок мучеников і Олексія,
 Також Благовіщення і Вербная неділя,
 Та Спаса святого і Святая неділя,
 Там же будет Петро і пророк Ілія,
 Та святого Амбросія і батька Николи.

Ж и д.

О вей, не хочу ся закладати з тобою ніколи!
 О вей, гою, доки-з будет свят тих?

Р у с и н.

Отож то вже, Жиде, неділя всіх святих!
(І всю бороду вирвав).

Ж и д.

(по бороді лемент зачинає).

О вей, Адонай, Боже живий,
 Ото оспетив¹⁾ мене гої злосливий!
 Бороду мні вирвав, як драпізний вовк,
 І кієм дузе такзе боки натовк.
 Ні до зонки, ні до дітий ніяк прийти!
 Ото оспетив так еси мене, гою ти!
(І відходить).

Рукопис, у яким містить ся отся інтермедія, належить до бібліотеки Народного Дому у Львові, ч. 164, і описаний др. Свенціцьким²⁾; автор опису одначе не добачив тої інтермедії і не зазначив її істнованя.

Рукопис писаний ріжними руками і в ріжних

¹⁾ Пор. польське *oszpescić* — споганити.

²⁾ И. С. Свѣнцицкій, Церковно-и русско-славянскя рукописи публ. библіотеки Народнаго Дома во Львовѣ (Оттискъ изъ Извѣстій отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Акад. Наукъ, в IX (1904 г.) кн. III. ст. 56—57).

часах; та часть, де написана інтермедія, належить до старших часів і певно походить із XVII в. Писано виразним, гарним скорописом, хоч папір декуди від частого читання затовщений, або викришив ся так, що з тексту бракує поодиноких слів, які одначе легко доповнити.

Майже рівночасно зо мною, та незалежно від мене переписав сю інтермедію проф. В. Перетц і опублікував її зі своєю розвідкою в Извѣстіяхъ отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ 1907 кн 4, ст. 52—86 п. з Къ історії польскаго и русскаго народнаго театра XIII—XIV. Текст інтермедії в тій публікації містить ся на ст. 79—84. Проф. Перетц переписав і опублікував сей текст невірливо, російською методою „слово в слово, буква в букву“, та необзнайомлений докладно з нашою мовою та її діалектичними особливостями в многих місцях відчитав текст хибно, а хоч подавав під текстом немало ноток, то вони все таки мало що поясняють. Із усім тим його публікація має свою вартість і я декуди користую ся нею при своїй реконструкції тексту інтермедії.

Що до змісту інтермедії, то він має свою невеличку історію, досліджену вченими Келером, Тихонравовим та Веселовским, яку тут передаю в ко́ткім рисі. В р. 1858 написав німецький учений Райнгольд Келер статю *Rosenblüts Disputanz ei es Freiheits mit einem Juden*, яка 1859 р. була надрукована в ч. списі *Germania*, вип. IV, ст. 483—493. Навязуючи до недовго перед тим опублікованої Агальбертом Келлером збірки старонімецьких запусних комедій (*Alteutsche Fastnachtspiele* стор. 1115), у якій була поміщена також комедія Розенбліта, Келер слідить за історією теми по різних старих і нових літературах. Зміст Розенблітової діспутації ось

який: У Нідерляндах почала ся в однім місті суперечка між Жидами й Христіянами, і нарешті за радою одного старого Жида ухвалено устроїти диспуту двох мудреців із тим, аби прихильники того, хто буде перепертий, вибрали ся з міста. Христіяни довго не могли знайти такого вченого, який би захотів диспутувати з жидівським рабіном, та нарешті зголосив ся до них мандрований бурлака, названий тут Freiheit, у дрантивім убраню, і заявив, що готов диспутувати з Жидом. Христіяни згодили ся і дали йому гарну одежу, їсти й пити, і він виступає до диспуту. Він радить Жидови завершити суперечку або в трьох питаннях, або в трьох жестах без слів. Жид вибирає жести. Він підносить один палець у гору, бурлака підносить два — і Жид узнає себе переконаним і поясняє своїм одновірцям, що своїм жестом хотів зазначити, що лиш одна дорога до правди, а на се бурлака відповів йому, що їх дві, одна до неба, друга до пекла. Натомість бурлака поясняє христіянам, що Жид одним пальцем погрозив йому, що виштуркне йому одно око, на що він відповів йому погрозою, що він готов виштуркнути йому оба. Наступає друга диспута: Жид простягає долоню, бурлака затулений п'ястук, і знов Жид признає себе побідженим і толкує своїм, що він своєю простертою долонею давав знак, що боже милосерде не кожному отворене. Бурлака натомість поясняє своїм одновірцям, що Жид грозив йому поличником, а він загрозив Жидови кулаком. При третій диспуті Жид устромляє палець до рота, а бурлака поводить себе долонею по животі. І знов Жид признає себе переконаним і толкує жести так: він хотів показати, що всяка мова йде з уст, а бурлака показав йому, що вона йде з серця. Бурлака натомість толкує

своїм, що Жид кпив із нього, ніби то він голодний, але він дав йому знак, що чує себе ситим. Так і скінчила ся їх диспута ¹⁾.

Райнгольд Келер зібрав значне число варіантів до свого оповідання з європейських і орієнтальних письменників, усе до теми, що розмова жестами робить забавні непорозуміння. Не зайвим буде додати, що й в устах українського народа живе й доси подібне оповіданє, яке певно чув і обробив віршем Степан Руданський в одній із своїх співомовок пз. Рабін і Запорожець (Твори Степана Руданського, т. I. у Львові 1895, стор. 38—92).

Тут вона виглядає ось як :

Рабін і Запорожець.

Читав рабін свої книги
Двацять і сім років,
Прочитав усі талмуди
І усіх пророків.

Читав двацять і сім років, —
Ні з ким ані слова!
З ним не сміла говорити
Й сама рабінова.

І чи то він свою мову
За той час забув ся,
Чи з великої науки
З розуму схибнув ся?

А як вийшов уже на світ
Жидову учти,

¹⁾ Reinhofd Köhler. Kleinere Schriften zur erzählenden Dichtung des Mittelalters, herausgegeben von Johannes Bolke. Berlin 1900, стор. 479—493.

Він зачав уже на мигах
З нею говорити.

Чудують ся, дивують ся
Жиди бородаті,
І давай по цілім світі
Гонців розсилати.

Ганяють ся гонці всюди,
Мудрих зволікають,
Та щось мови його й мудрі
Не дуже втинають.

Але їде Запорожець
Тай почав питати:
„А що у вас, Жиденята,
Доброго чувати?“

Жиди й кажуть козакови:
„Таке й таке діло“.
„Ет, дурні ви, Жиденята“, —
Каже козак сміло.

„А скажіть но, — каже — тому
Величному пану,
Що я із ним хоть і зараз
До розмови стану.“

Пішли Жиди до рабіна,
Разом повклякали,
Доторкнулись його капців,
З страхом запитали,

Чи зволить він козакови
Мовити з собою?
Рабін тільки подивив ся,
Махнув бородою.

І вернулись Жиденята
Козака просити,
Щоби козак із рабіном
Ішов говорити.

Прийшов козак, поклонив ся,
Рабіна витає,
Але рабін встає з крісла,
Палець наставляє.

Наставляє — біс то знає,
Чого рабін хоче.
Але козак йому сунув
Аж два перед очі.

Кивнув рабін головою,
Махнув бородою,
Показує йому в гору
Правою рукою.

„Він у гору, — тра до низу“ —
Козак розважає,
Та нагнув ся і рукою
В землю утикає.

Махнув рабін головою,
Подивив ся всюди,
І складає собі руки
На охрест на груди.

Тоді козак приступив ся,
Як заїде в пику!
Ціле місто зворухнулось
З галасу та крику.

Але рабін знов спокійно
Махнув бородою,

Поклонив ся козакови,
Пішов з Жидовою.

Приступили Жиденята,
Рабіна питали:
„Що пан рабін з Запорожцем
Розмовляти мали?“

І сїв рабін коло школи
Тай став говорити:
„Я питав ся, хто-б тебе мав
Такий сотворити?“

„А він мало так казати:
„Що питати много?
Той мене мав сотворити,
Хто й тебе самого“.

„О, герехт! Що правда — правда!
Я ще став питати:
„Хто-б то був, що мав над нами
Небо збудувати?“

„А воно пак так розумно
Мені відказало:
„Той і небо, хто і землю
Сотворити мало“.

„Я ще став йому казати,
Що Бог не гнівливий,
А воно мені сказало,
Що і справедливий“.

Підступили й наші люди,
Козака питали:

„А що то ви із рабином
Розмовляти мали?“

„А що-ж, люди! Та Жид Жидом!
Я лиш показав ся,
А він пальцем вже до ока
Мені добирав ся.

„Та мене то не схитрити,
Знаю, чого хоче,
Та йому аж два козацькі
Сунув перед очі.

„Бачить рабін: не злякає.
„Повішаю!“ — каже.
„А я тебе — йому кажу —
Закопаю, враже!“

„А він каже: „Звяжу руки“.
Чи чули огиду?

А я його за те в пику:
„Брешеш, вражий Жиду!“

Отся співомовка, написана 1858 р., виявляє значні відміни від інших варіантів сего оповідання. Головною її хибою можна вважати брак мотивованя діспути між рабіном і Запорожцем, а властиво дуже слабе мотивоване, придумане очевидно самим поетом, до якого се оповідане дійшло мабуть у не зовсім добрій формі. Бо-ж не можна вважати правдивим тверджене поета, що рабін читають святі книги зовсім забув говорити з людьми, коли після розмови з Запорожцем він зі своїми Жидами говорить зовсім вільно й розумно.

Але всі ті оповідання не належать безпосередно до теми нашої інтермедії, бо в ній, як бачимо, розмова між Русиним і Жидом іде не жестами, але обертається довкола одного релігійного, чи обрядового питання.

В тім самім 1859 р., коли вийшла статейка Келера, московський проф. Тіхонравов опублікував староруські рукописні легенди „О преніи христіанъ съ жидаы“ (Лѣтописи русской литературы и древности. т. Ш. стор 66—78). Тіхонравов показує звязок між оповіданнями про діспуту жестами, та групою оповідань, яку можна назвати діспутою про число святих. Подавши головні факти з статі Келера, він зупиняєть ся на назві Freiheit, що по грецьки звучить Eleutheros, і на тій підставі догадуєть ся, що ся легенда мала якийсь звязок із легендою про Елевтерія, який у церковно-славянських оповіданнях про 12 п'ятниць також іменем християн діспутує з Жидом. І ще одна схожість імен: у церковних текстах Жид називаєть ся Тарсій або Таріх, а в опублікованій Тіхонравовим статі „Слово о вѣрѣ христіанской и жидовской“ також називаєть ся Тараскою. Ся легенда заховала ся в двох редакціях, що різнять ся стилізацією, але мають однаковий зміст, списаних десь на великоруській території, мабуть не ранійше XVII в, і в них зведено оповідання про розмову жестами з діспутою про число святих.

У оповіданнях виданих Тіхонравовим маємо таку сцену: В якомусь місті живуть обік себе вельможі жидівські та християнські і панує князь християнин. Він говорить жидівським вельможам: „Наша віра Богу мила й свята“. На се жидівські вельможі сказали: „Нї, наша віра ліпша від вашої, бо наша старша“. І почала ся сварка. Жиди пропонують діспуту для виказання правдивої віри: нехай кожда сторона поставить свого „філософа“; котрий котрого перепре, на того віру пристануть усі. Та християни не можуть знайти такого філософа між собою. Князь сумує, та ось приходить до нього скоморох і обіцяєть ся

стати з жидівським філософом на диспуту. А Жиди від себе ставлять філософа Тараска, „мужа мудра къ книгамъ и велерѣчива“. З разу йде між обома відома диспута жестами, в якій Жид Тараска признає себе побитим. Далі Жид каже до скомороха: „Оставимъ то все, почтемъ въ году, въ коей вѣре праздниковъ больше, та и лучше вѣра“. И рече скоморохъ: „Добро реклъ еси, жидовине философе! На передъ въ моеї вѣрѣ счеисти праздниковъ въ году, а мнѣ у тебя изъ борода по волосу рвать и класти передъ собою и передъ тобою; ино тебѣ внятно будетъ, а мнѣ паметно: сколько въ году праздниковъ и сколько котораго дни святыхъ, и азъ столько вырву у тебя волосъ. А ты, жидовине, станешъ въ своей вѣрѣ жидовской, сколько праздниковъ въ году, и ты у мене по волосу рви изъ борода да клади передъ собою и передо мною“. И рече жидовинъ: „Добро реклъ еси, философе, буди тако и твори якожь хочещи“.

Скоморох перший вичисляє християнські свята, а Жид уже не приходить до слова. Скоморох переходить лише три дни: Різдво Христове, Собор Богородиці, Стефана первомученика і дві тьми мучеників, при чім спіймавши Жида обома руками за бороду, вирвав її мало не всю. Та коли потім ідуть іще 14.000 младенців убитих Иродом, Жид не може витримати і втікає разом із усіми Жидами. а скомороха князь ставить воеводою.

Що до походження сеї другої фацеції, диспуту про свята, Тихонравов не може сказати нічого по над те, що початок обох редакцій сходиться близько з оповіданем про Елевтерія та 12 пятниць. Одначе ся схожість сягає на далі, як до устави диспуту. Тихонравов догадується, що оповідане про Елевтерія та 12 пятниць прийшло

з Византії досить вчасно до Славян і також до Німеччини, де дало імпульс до витворення фацеції про Freiheit та його діспуту з Жидом при помочи жестів. Одначе ані грецького тексту Елевтерієвої легенди, ані посередніх між сею легендою й комічними діспутами в великоруських оповіданлх Тіхонравов не вказав.

У маєвій книжці „Журнала министр. нар. просв.“ за рік 1877 пок. А. Н. Веселовский присвятив сим оповіданням окрему главу своєї праці „Опыты по исторіи развитія христіанской легенды“ (II часть, розд. V) О скільки про Елевтерієву легенду проф. Веселовский сказав не мало нового й цікавого, о стільки про фацецію з діспутою жестами та з діспутою про число святих не сказав нічого нового. Правда, він навів один варіант діспуту про число святих, що міг би був навести його на властиву дорогу, але він не добачив тої дороги. Той варіант, поміщений у збірці Афанасьєва „Русскія народныя сказки“ т. IV стор. 537, виглядає ось як: Поперечили ся якось Русин (Русскій) і Німець, у кого більше святих. Аби розсудити суперечку, Німець пропонує Русинові висмикувати один одному по волоску з голови при вчисленю кожного святого. Кинули жереб, кому починати, і жереб випав на Німця. Він начислив до 30 і питає: „А що, буде й у вас так багато?“ А Русин як пішов вчислювати, та дійшовши до 40 мучеників вирвав у нього на раз цілий жмуток волося. А потім каже: „А ось у нас 28 грудня дві тьми мучеників у Нікомидії, а 29 грудня 14.000 мучеників“. І почав торгати Німця обома руками за волосє. Тут Німець не витерпів і закричав що сили: „У вас більше! У вас більше!“.

А. Веселовский бачить у тім устнім оповіданню лише травестію Елевтерієвої легенди і порів-

нює її з іншими подібними травестіями святих мотивів, звисними в західнім середньовіковім письменстві, а по троха й у Славян. Він вичисляє такі травестії, як похвала святого Нїхто, про вечерю св. Кипріяна, старофранцузькі про St. Ognon, St. Raisin і їх славянську паралелю „Мученіє преподобнаго Гроздія“, що має свої прототипи в грецьких і етіопських варіантах, далі французькі St. Hareng, Sta Cipolla і т. д. Та мені здається, що всі ті святі не мають ніякого звязку з діспутою про свята. Веселовский хилить ся до думки, що в середніх віках у західній Європі була якась латинська легенда, з якої з одного боку пішли славянські легенди про Елевтерія та 12 п'ятниць, а з другого боку прототип комедії Розенблїта про діспуту жестами. Таї така гіпотеза не доводить нас ні до чого, бо оповідане про діспуту жестами було відоме в Європі вже в XIII в. і цїтується в Аккурсіаном у коментарії на Пандекти, де воно не має ніякого звязку ані з Елевтерієм, ані з діспутою про число святих.

Проф. Перетцови лишила ся невідома розвідка проф. Тїхонравова, наведена висше, і тому він у своїй розвідці також наведений висше, як одинокий науковий апарат до сеї інтермедії подає виписку з одного рукопису Румянцівського музею в Москві п. з „Исторія, преніе и истязаніе о вѣрѣ у христіанъ со жидами“, та згадує коротко розвідку А. Н. Веселовского „Опыты по исторіи развитія христіанской легенды“ в Журн. мін нар. просв. ч. СХС, ст. 86—98, де також згадано про спір за віру між христіянами й Жидами, що переходить у спір за число свят і кінчить ся тим, що христіянин у Жида вириває волос за волосом із бороди, а на решті і всю бороду. В оповіданю, яке навів проф. Перетц на ст. 77—79 своєї розвідки, перечить ся Жид Та-

раско зі скоморохом, де скоморох вибиваючи Жидови волоси з бороди при вичислюванню християнських свят приговорює широко за кождим волосом. Ви вавши так досить багато волосів при перших днях Різдва Христового, він примовляє: „Нѣтъ, еще не послѣдней праздникъ, но начало праздниковъ; и сіе тебѣ, братъ Тараско, приходитъ не къ смѣху, но къ вѣщшей гибели. На пятый день Рождества Христова праздникъ у насъ четырнадцать тысячъ младенцовъ, ото Ирода и отъ васъ Жидовъ избивенныхъ, и укажу, какъ вы ихъ избивали“ И взявъ Жидовина за остатокъ бороды нача немилостивно и безчеловѣчно драти и ногами топтати глаголя: „Такъ вы младенцевъ во время Рождества Христова побивали!“ А Тараско вопіялъ великимъ гласомъ: „О горе, о горе мнѣ, яко впадохъ въ немилостивія руки скоморошья!“ Скоморохъ же и достальныя волосы изъ бороды всѣ выдралъ и рече Тараскѣ: „Сколько жестоко тебѣ есть противу рожна прати, столько вамъ есть, завистивомъ Жидомъ, противъ истинныя вѣры стояти“. Князь і інші християни, що були свідками того спору, почали тїшити ся та докоряти Тараскови, а Скоморох сказав: „Послушай Тараско, еще у насъ праздники господскія всѣ впереди: Обрѣзаніе Господне, Крещеніе и протчіє многіє, а у тебя на бородѣ нѣтъ ни единого волоса, а на головѣ и подавно. Что имаши противъ нашихъ праздниковъ ставить? Обсѣку тебѣ руки и ноги, а противъ обрѣзанія обрѣжу тебѣ носъ и губы“. Після сего Тараско стояв плачучи та ридаючи, поки всі Жиди з ним не „побѣгоша посрамленны вельми“. Маємо тут очевидно великоруську концепцію сего міжнароднього оповідання, яка не знає міри жорстокостям супроти ворога божого. Очевидно також, що ся версія

не могла бути безпосереднім жерелом нашої інтермедії.

У рукописній традиції нашого народу се оповідане заховало ся в деяких рукописах із XVIII. в. в перерібках більш або менше зближених до народньої мови. В своїй збірці „Апокрифи і легенди з українських рукописів“ т. IV, ст. 81—6 я опублікував дві такі перерібки, в головному згідні що до змісту, хоч оповідані не однаково. В тексті Іллі Яремецького-Білахевича місто, де відбувають ся часті суперечки між християнами й Жидами, називається Шпал; учений християнин, що стає до диспути з Жидом, називається Єзерій, Жид Тарх, а його син, що відграє важну ролю в оповіданю, Малх. У диспуті християнин перепирає Жида так, що сей признає правдивість християнської віри, але розсердивши ся він вважає, що християни нічого не знають про 12 пятниць, корисних для їх душ, і гримнувши дверми, виходить. Єзерій запитує його сина, що лишив ся в кімнаті, чи він не знає, що сказав його отець про 12 пятниць. Малх оповідає християнам ось який секрет: Коли Жиди спіймали Христа і вели його на муки, знайшли в нього карту, на якій було прописано 12 пятниць; сю карту вони прочитали і вкинули в огонь, а Христа уморили злою смертю. Память про тих 12 пятниць заховала ся між Жидами, але вони покляли ся не видавати її християнам. „Але я, — додав Малх, — переконавши ся, що християнська віра правдива, оповім вам усе про ті пятниці від першої до остатньої“. Коли Єзерій вислухав його оповідання, прийшов Тарх і сказав до нього: „Бачу, що ти змішав ся і не знаєш про 12 пятниць“. На те Єзерій виповів йому чисто все, що чув від Малха. Тарх зміркувавши, що його син зрадив жидівську тайну, кинув ся на

нього з ножем, зарізав його, а потім убив сам себе.

В рукописі Івана Кузикевича християнин називається ся Алиферій (популярна форма зам. Елевтерій), край, де живуть християни з Жидами, називається ся Лавра; Жид, що виступає до діспути, називається ся Тарасій, а час, коли відбувається ся діспута, означено „за царя Нерона“. З рештою оповідане змістом подібне до попереднього, тільки нема згадки про самовбійство Жида Тарасія.

В устах українського народа ся фацеція відома в двох редакціях, що дозволяють нам зробити дальший крок до пояснення загадки. Одна редакція записана мною в Нагуєвичах, дрогобицького пов. і надрукована в Етнографічному Збірнику т. VI, виглядає як безпосередній відгук інтермедії. „Жид із хлопом поперечили ся, у кого більше свят, у Жидів чи у Русинів.

— Слухай, Іване, — каже Жид, — кілька у нас свят, тільки я тобі волосків із голови вимкну.

— Добре, — каже Іван, — а я тобі так само, кілька у нас.

Почав Жид рахувати: — У нас Судний день, то раз! Трубки, то два! Кучки, то три! Гамана, то штири! Пейсах, то п'ять! Зелені свята, то шість.

— Ну, далі! — каде хлоп.

— Що далі? У вас хиба більше?

— Ну, у нас перше Різдво, то раз. Друге Воскресенє, то два.

Тай так вичисляє далі по одному, по одному, і за кожним Жидови волосок смик! А потім сприкрило ся йому тай каже:

— А потім трох святих! А потім сорок святих! А нарешті всіх святих!

Тай за тим словом як ухопить Жида обома

руками за пейси, як торгне з усеї сили, чисто вирвав“.

Як бачимо, оповіданє найблизше з усіх доси цитованих сходиться з інтермедією, і я не сумніваюся, що воно виплило з неї, було переповідкою того, що селянин бачив на сцені. Друге оповіданє, записане В. Гнатюком у Пужниках бучацького пов. і поміщене в тім же Етногр. Збірнику, т. VI, малює контраст між Русиним і Поляком, навіязуючи до інтересного етнографічного спостереження: чому Поляки все ходять обстрижені, а Русини залюбки носять довге волосє. Ось що оповідав на сю тему д. Гнатюкови невтомний балагур Тимко Гринишин у Пужниках: „Мав Русин єдного коня, а Поляк другого. Орали поспів у поли. Али як прийшло єдного святого, прийшов Поляк до Русина, кажи: „Ходім орати!“ — „Я ни піду, в мене нині свято.“ А він єму вимкнув волос єден з голови і пішов до дому. А як прийшло трох святих, прийшов Поляк до Русина, каже: „Ходи, підем орати!“ А він каже: „Я ни піду, бо в мене нині трох святих“. А він єму вимкиув три волоски і пішов до дому. А як прийшло сорок святих, приходить знов Поляк до Русина, каже: „Ходи, підем орати!“ — „Я ни піду, бо в мене нині сорок святих!“ Він єму вимкнув сорок волосів з голови і пішов до дому. А як прийшло *wszystkich swjentych*, прийшов Русин до Поляка, каже: „Ходи, підем орати“. Каже Поляк: „Я ни піду, бо в мене нині *wszystkich swjentych*.“ А Русин як злапав Поляка за чуприну своїми пазурами, то му не лишив ані волоска. На той знак теперка в Польщі голови стрижуть, бо їх Русин так обскубав, а вони як си взяли звичай, тай до тепер“.

Се оповіданє належить до ряду таких творів, що були складані з виразною метою — по-

яснити чи то якесь місцеве явище (слід на камені, скеля в людській подобі), або якийсь загальний чи місцевий звичай, характерну прикмету чи привичку, обряд чи віруванє. Не вважаючи на те, що такі витвори фантазії, здавалось би, повинні би бути привязані до даного місця і до кожної місцевості інші, стрічаємо й тут багато спільного між різними, не раз зовсім далекими околицями. Чудесні легенди, утворені в одній місцевості, силою своєї ефектовности причіпляють ся до другої, третьої і т. д. В нашім випадку те саме бачимо з характеристикою різних національностей. У варянтї Афанасьєва йде конфлікт між Русином і Німцем, у нашім між Русином і Поляком. А ось у польській кинжечці „Magazyn anekdotów“, виданій у Варшаві 1793, маємо в томі IV, стор. 16—18 оповіданє „Wygrana w sprzeczse“, що вказує на правдоподібне жерело всіх анальоґічних оповідань.

„Два паломники, — читаємо там, — Француз і Еспанець, зійшовши ся в гостинниці, розбалакали ся про почести кожний своєї вітчизни, вихваляючи один по над другого добрі прикмети свого народа. Еспанець бачучи, що в многих точках Еспанія не може дорівняти Франції, кинув ся на релігію, в тій певности, що бодай у тій точці візьме верх.

— А що? — мовить до Француза, — чи таке в твоім краю богослуженє і честь Богу, як у моім? У вас коли священник іде з паном Богом до хорого, то йде сам один священник із хлопцем, що дзвонить. А в нас у Еспанії з якою пошаною ведуть священника! Ніколи инакше, лише кілька сот осіб довкола нього зо свічками, а інші несуть довкола нього смолоскипи; кожний, хто стрінеть ся з ним на вулиці, хоч би мав найпильнїйше діло, покидає його і йде су-

проводити священника. Навіть король і гранди, коли їм се трафить ся, мають собі за честь нести бальдахин над священником.

— Се правда, — відмовив Француз — але чи знаєш, чому се так? Отже у Франції, з давна правовірній, не треба пану Богу великої асистенції, бо він певен, що його не спіткає ніяке лихо. Але в Еспанії, де так багато Жидів (ся суперечка вела ся ще перед прогнанем Жидів із Еспанії), треба конче пану Ісусови значної асистенції, аби його Жиди знов не розпiali.

— Як то, — обурился Еспанець на Француза, — чи й що до релігії міркуєш удержати перевагу над Еспанією? Хиба не знаєш, що маємо далеко більше канонізованих святих, ніж у мене волося в цілій бороді?

— Перепрашаю дуже, — відповів Француз, — французських святих далеко більше!

І завівши Еспанця до присутних сказав: „Ось, мої панове, сей Еспанець говорить, що в них далеко більше канонізованих святих, ніж у нього волося в бороді, а я тверджу, що французських святих сто раз більше, ніж у мене волося на бороді й на всій голові. За кожним еспанським святим, якого назве, нехай він мені вирве волос із бороди! За те я за кожного названого французького святого вирву йому.

— Згода! — озвав ся Еспанець.

— Але, бідолахо, обідру тобі цілу кастильську бороду, — кепкує Француз.

— Ну, гляди лише, аби ти сам не стратив своєї париської фрізури! — відповідає Еспанець.

Стають оба проти себе, бють ся об заклад, складають „за руки“ значну суму, яку має одержати той, хто переспорить другого. Починає Француз: „Святий Діонізій“, і вириває Еспанцеві

волос із голови. „Святий Ігнатій“, — мовить Еспанець і те саме чинить Французови. Француз: „Св. Людовік“. Еспанець: „Св. Тереса“. Француз: „Св. Мартин“, Еспанець: „Св. Ксавіє“. Француз: „Св. Кльотільда“. Еспанець: „Св. Ізідор“. Француз: „Св. Брунон“. Еспанець, вирвавши Французови на раз два волоски, аж йому сльози закрутили ся в очах, мовив: „Св. Козьма й Даміян“. Розсерджений Француз і болем і пакістю й стратою своїх двох волосків, а до того збоявши ся, щоб і далі за його одного святого Еспанець не приводив йому двох, ухопив обома руками Еспанця за вуси і крикнувши: „Одинацять тисяч святих дів!“ вирвав йому вуси до решти. Тут був кінець супереччі, бо не тільки Еспанець не придумав більшого числа святих, або хоч би й такого великого, але з болю бідолаха не міг сказати ані слова і зрік ся свого заставу¹⁾.

Автор сеї книжечки брав тут і в багатьох інших випадках свій матеріал із французьких книжок, із багатой в XV—XVIII вв. літератури забавних анекдотів, і там треба й шукати його першовзору. Факт, цитований у самім оповіданю, що се діялось іще перед вигнанєм Жидів із Еспанії, вказує на дату перед р. 1492.

Написано в осени 1907 р. Поправлено й доповнено в першій половині 1913 р.

¹⁾ Magazyn anegdotów. Warszawa 1793, t. IV, str. 15—18.

*Того-ж автора вийшли від 1909 р.
в різних місцях (Львові, Києві й Чернівцях)
ось які твори оригінальні та перекладані :*

Альмай і Сапфо. З подобиною старин- них портретів обоїх	—	К	40	с.
Амор і Псіхе Апулея	—	"	30	"
Анна Русинка, королева Франції, (з французького). (Писаня, т. II.)	—	"	80	"
Батьківщина і інші (7) оповідання	—	"	60	"
Вавилоські гимни	—	"	60	"
Ватерльо Віктора Гіго	—	"	20	"
Вибір поезій, зладжений А. Крушель- ницьким	—	"	60	"
В поті чола (7 оповід.), вибір А. Кру- шельницького	—	"	60	"
Давнє й нове, поезії	3	"	—	"
Дантова друга любов	—	"	20	"
Зівяле листе, друге виданє	2	"	—	"
Іван Вишенський	—	"	50	"
Байка Хмельницького, статя М. Драго- манова з літературними та науко- вими причинками І. Франка	1	"	—	"
Каменярі, критичний розбір	—	"	20	"
Крайня північ Е. Єлачіча	—	"	30	"
Лис Минита, 4-е виданє	2	"	—	"
Мойсей, 2-е вид.	—	"	60	"
Молитва за ворогів	—	"	20	"

И 34.267

ф

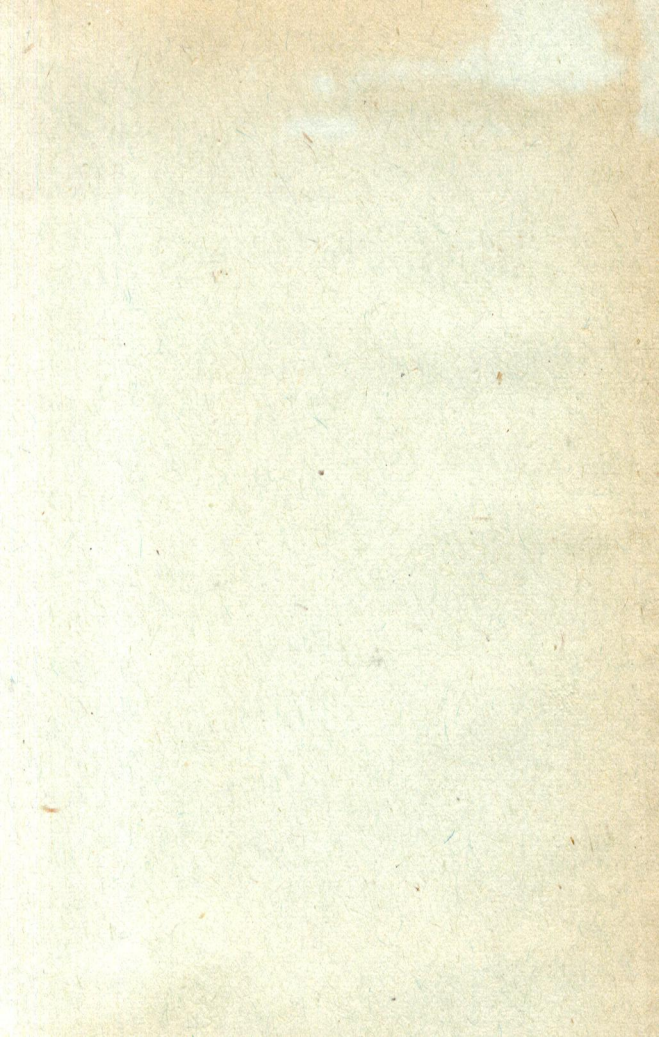
I
I-732

Молода Україна		
Найстарші пам'ятки німецької поезії	—	" 40 "
Нарис історії укр. літератури (Писання I)	4	" — "
Панські жарти, поема, 4-е вид.	1	" 50 "
Панщизняний хліб і інші (3) оповідання	—	" 30 "
Панщина в Галичині, 2-е вид.	1	" — "
Петрії і Довбушуки, повість	2	" 60 "
Пісня Дебори	—	" 20 "
Право дитини Менандра	—	" 20 "
Притча про сліпця і хромця	—	" 20 "
Причинки до історії України-Руси (Писання VI)	2	" — "
П'яницьке чудо в Корсуні	—	" 40 "
Рутенці, 4 оповід.	—	" 40 "
Сімполіан Плятона	—	" 40 "
Спомини з еміграції А. Герцена	—	" 20 "
Три святі грішники	—	" 80 "
Украдене щастя, драма, 3-е вид.	—	" 50 "
Українські поезії Афанасьєва Чужбінського	—	" 60 "
Учитель, комедія, 2-е вид.	—	" 60 "
Флорентійські ночі Г. Гайне (Писання III)	1	" — "
Цар і аскет, поема	—	" 60 "

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

у книгарні Наук. тов. ім. Шевченка,
Львів, Ринок ч. 10.

ИЗДА. 267

до $\frac{1}{1-732}$

Н. Франко

Котра
вѣра ліній ?